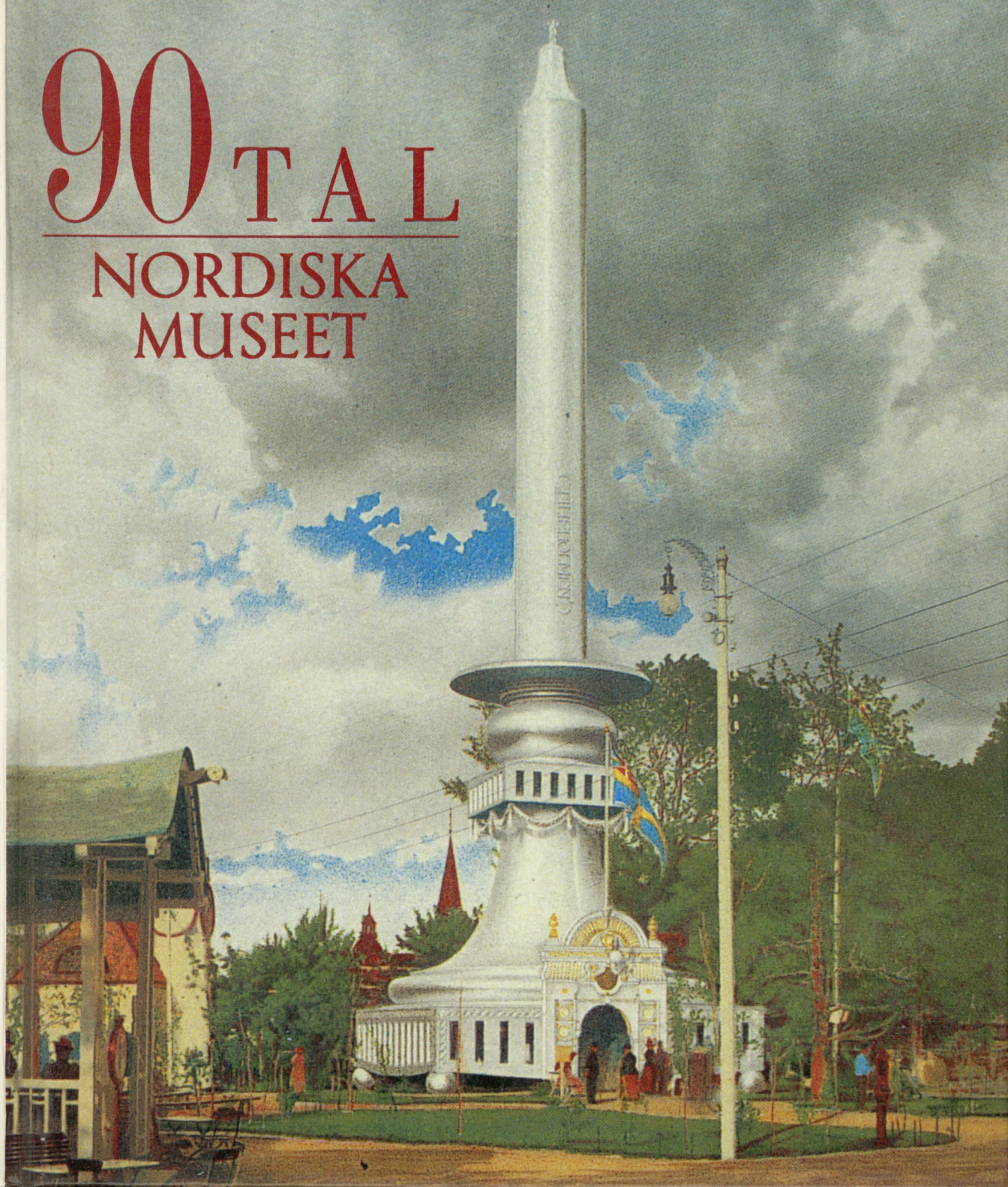

FATABUREN 1991

90 TAL

NORDISKA
MUSEET

90 TAL

VISIONER OCH VÄGVAL

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK

FATABUREN 1991

FATABUREN 1991

ISBN 91 7108 303 0

ISSN 0348 971 X

© Nordiska museet och respektive författare.

Redaktion Hans Medelius, Sten Rentzhog.

Bildredaktör Agneta Johansson.

Teknisk redaktör Berit Nordin.

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om inte annat anges. I de fall fotografens namn inte uppges är denne okänd.

Summaries translated into English by Skans Victoria Airey.

Omslag: Liljeholmen byggde sin utställningspaviljong i form av ett 40 meter högt ljus. Från dess topp strålade elektriskt ljus ut över utställningsområdet. Foto Uppsala universitetsbibliotek.

Bohusläningens Boktryckeri AB, Uddevalla 1991

STOCKHOLMSUTSTÄLLNINGEN 1897

Anders Ekström

Anders Ekström, doktorand vid Avdelningen för vetenskapsteori, Uppsala universitet.

Hösten 1896 och den följande vintern rustades Stockholm för den stora utställningen. I novembernumret av Nordens expositions-tidning, som gavs ut av ingenjören och tidningsmannen Per Lindell, berättas det om hur stadens yttre förändrats:

Stadsfullmäktige ha med Utställningen till förevändning byggt en ståtlig järnbro till Djurgården, annars hade vi nog fått vänta på den ännu en rundlig tid. De ha lagt om gator, trottoarer och torg, de ha byggt nya kajer, de ha fiffat upp och prydt till ögonfägnad stadens hus och allt, hvarpå de kunnat misstänka, att utställningsbesökandes blickar komma att falla.

Vid sidan om den nya Djurgårdsbron kom också en provisorisk bro för spårvagnstrafik till.

Inom själva utställningsområdet gällde det att klara av så mycket av byggnadsarbetet som möjligt innan årstiden blev alltför påfrestande. Författaren och journalisten Andreas Hasselgren, en av utställningens mest utförliga krönikörer, beskrev några av de svårigheter som arbetarna hade att brottas med:

Höstrusket har uppmjukat marken, och den lifliga trafik af tungt lastade åkdon, som pågår i alla riktningar, har yttermera plöjt upp den, så att man somligstades ser kärrorna sjunka ner i lervällingen ända till hjulaxeln.

Förberedelsearbetena gick vidare sedan det nya året brutit in. Ett ymnigt snöfall de sista dagarna i januari vållade problem, då flera av de mer eller mindre provisoriska byggnaderna hade föga bärkraftiga tak. Därför var det nödvändigt att undan för undan forsla bort snön. Trots alla besvärigheter utfördes arbetet med entusiasm av både "tankearbetarna" och "kroppsarbetarna". Det var åtminstone det intryck Stockholmstidningens skribent fått, som också framhöll att stämningen mellan arbetare och

arbetsledare var god. Viktigt i det avseendet var, menade denne, det gemensamma intresset "för saken i dess helhet". Detta hindrade emellertid inte att en strejk bröt ut vid några av utställningsbyggnaderna i slutet av februari, men konflikten var över efter ett par dagar. En betydligt mer omfattande strejk kunde ha berört utställningen om August Palm fått gehör för sina planer men idén avstyrdes av Hjalmar Branting.

Den 8 mars stängdes utställningsfältet för allmänheten. Antalet nyfikna hade fram till dess varit så stort att de blivit till ett hinder för det pågående arbetet.

Den stora söndagsvandringens mål har sedan länge varit utställningsområdet, och då bakom det skymmande stängslet torn efter torn, byggnad efter byggnad höjt sina tinnar, har man fröjdats sig, undrat och gissat, såsom då man från fjärran nalkas en stad och ser dess konturer småningom stiga upp öfver horisonten.

Byggnadsarbetet pågick hela vintern och våren, ofta under mycket besvärliga snöförhållanden. T.v. Stockholms stads paviljong, ritad av Gustaf Wickman och t.h. Industrihallen av Ferdinand Boberg och Fredrik Lilljekvist. Foto C. K. Thorncliff.

skriver Svenska Slöjdföreningens sekreterare Erik Gustaf Folcker.

Mot slutet av mars väntade man på att tjälen skulle gå ur marken, så att de sista byggnadsarbetena kunde slutföras, varpå inrednings-, målnings- och dekorationsarbeten skulle ta vid. Men den första söndagen i april låg Stockholms gator invälvda i snöyra. Vindstyrkan närmade sig storm. Spårvagnstrafiken hindrades, trottoarerna var svårframkomliga. Kommunikationerna bröts med fördröjningar som följd. Ännu en gång måste arbetsstyrkor sättas in för att få undan snön.

Den sista veckan av förberedelser blev hektisk, så också i utställningens grannskap. Biologiska museet putsades, renoverades och utökades med fler djur. I dioramornas fond hade Liljefors bättrat på där så behövdes. Till Skansen anlände från Frostviken i Jämtland en extra lappkaravan, som skulle befolka lappläget. Tidigare hade särskilda förordningar utarbetats för trafiken på Strandvägen och Djurgårdsbroarna. Nu pågick också förberedelser vad gällde säkerheten på utställningen. Av utkommenderat manskap från Stockholms regementen fick man hjälp med upppackningen av alla de föremål, som fortfarande anlände i jämn ström.

Torsdagen före öppningsdagen skyndade en åkare mot Djurgården med en vagnslast maskindelar. Vid hörnet av Oxtorgsgatan och Hötorget välte kärran, varpå delar av lasten slogs i spillror. Strida regnskurar gjorde arbetet besvärligt. Men en inledande oro under dagen om huruvida allt skulle bli färdigt i tid, vände framemot kvällen till en övertygelse om att så verkligen skulle bli fallet.

Så kunde då utställningens entréer efter år av diskussioner och förberedelser äntligen slås upp.

INVIGNINGSDAGEN

Många oroliga blickar vändes upp mot himlen i det lite gråmulna förmiddagsvädret den 15 maj. Längs Strandvägen rådde trängsel. För att upprätthålla ordningen hade en polisstyrka på 300 man kommenderats. Några av de många i rörelse var på väg till invigningsfestligheterna, andra, som saknade biljett, hade ändå sökt sig ut mot Djurgården för att uppleva folkfesten och kanske få en skymt av de kungliga.

Omkring halv tolv anlände prins Eugen och kronprins Gustaf. En halvtimme senare kom kungen och drottningen med följe, däribland den danska kronprinsfamiljen. Kanoner sköt salut för namnsdagsbarnet drottning Sofia, och sedan de kungliga intagit sina platser på hedersläktaren på industrihallens balkong stämde "Ur svenska hjärtans djup" upp. Därefter inleddes själva invigningsceremonin med Wilhelm Stenhammars kantat, som fått ord av Carl Snoilsky. Denne lyckades väl fånga in den starka tro på utvecklingens möjligheter som utställningen symboliserade:

Till sina hallar,
hör, arbetet kallar:
På under det bjuder
i stålblank prakt.
Hör ångan som hvisslar –
det kokar och sjuder!
Maskinen gnisslar
i dånande takt.

Se, hur kraften brutit
genväg till sitt mål,
nya redskap gjutit
af ett smidigt stål!
Hur hon sinnrikt danat
allt för lifvets kraf!
Hur hon genomspanat
allt som jorden gaf!

I ett senare parti av kantaten erinrade dock Snoilsky om vad som gjort utvecklingen möjlig:

Hur den unga tidens skapar-ifver
in på nya banor slår,
minnets bro dock ingen sönderrifver
mellan gammal tid och vår.
Ha vi makt att trolla fram på stunden
syner af fantastisk prakt,
underlaget är den gråa grunden,
den som våra fäder lagt.

1897 UTSTÄLLNINGEN 1897

KUNGÖRELSE.

Utställningens högtidliga öppnande äger rum lördagen den 15 maj kl. 12 middagen på terassen och den öppna planen framför Industrihallens kupol.

H. M:t Konungen har allernådigst behagat förklara sig ämnat öppna Utställningen.

För särskildt inbjudna utfärdas biljetter, som berättiga till inträde inom det område, som är afsedt för Utställningens gäster.

Kör och orkester utföra under Förste Hofkapellmästaren C. Nordqvists ledning den af Grefve Carl Snoilsky författade och af herr Vilhelm Stenhammar komponerade kantaten.

Biljetter till pris af 10 kronor för äldre och 5 kronor för barn under 12 år finnas att tillgå å Utställningens byrå i Administrationsbyggnaden, i Allmänna Tidningskontoret vid Gustaf Adolfs torg m. fl. ställen, och den 15 maj vid ingången D (Djurgårdsbron) till kl. $\frac{1}{2}$ 12 f. m.

Abonnementskort gälla den dagen icke för tiden före kl. 5 e. m.

Efter kl. 5 e. m. är inträdespriset 2 kronor.

Inträdesbiljetter tillhandahållas vid ingångarne.

D. Djurgårdsbron.

M. Maskinhallen, Allmänna gränd.

B. Biologiska Museet.

H. Hasselbacken.

S. Skansen.

Söndagen den 16 maj öppnas Utställningen kl. 10 f. m. *

Inträdeskort 2 kronor. Hälften för barn under 12 år.

Måndagen den 17 maj och följande dagar till och med den 26 maj öppnas utställningen kl. 10 f. m. Inträdespris 1 krona. Hälften för barn under 12 år.

Abonnementskort, hvilka gälla alla dagar, utom invigningsdagen och Prisutdelningsdagen, finnes att tillgå å Utställningens byrå i Administrationsbyggnaden alla dagar kl. 10 f. m.—3 e. m. till ett pris af 20 kronor.

Utställarekort kunna där afhämtas fr. o. m. den 12 dennes.

Enligt bestämmelserna är Utställningen tillgänglig från kl. 8 f. m. alla dagar mot dubbel afgift genom ingångarne D. och M.

Generalkommissarien.

(S. T. A. 35 564).

Utställningskungörelse, som publicerades i olika tidningar inför öppnandet den 15 maj. Ur Strix 1897.

Kantaten framfördes i två avsnitt omslutande talen, som inleddes med att kronprinsen bad kungen förklara utställningen öppnad. I sitt anförande framhöll kronprinsen att utställningen var ett sätt att "hugfästa minnet af det år, då landets fader firar silfverbröllopsfest med sina tvenne folk".

Kungen inledde sitt tal med en hänvisning till det krig som just brutit ut mellan Grekland och Turkiet. Denna drabbning kontrasterade han mot det möte som nu skulle äga rum "i det yttersta Thule". Mot det krigiska ställdes det fredliga; där civilisationen en gång vårdats i sin vagga råder orostider färgade av blodsdåd, medan det i Norden blåsts till samling kring en saklig jämförelse av utvecklingens resultat. Men också det nordiska mötet beskrev kung Oscar med ord som "sammandrabbning" och "slag" i en för "utställningsspråket" mycket karaktäristisk

*Den nya Djurgårdsbron hade invigts redan den 10 maj. Öppningsdagens folkmyller på Strandvägen och Djurgårdsbron.
Foto Axel Lindahl.*

motsägelsefull krigsmetaforik, i vilken freden och det nordiska frändskapet är själva grundtonen. Staffan Björck har framhållit det tidstypiskt eklektiska draget i talets retorik, och samtidigt erinrat om hur "treklngen orientaliskt-klassiskt-nordiskt" ofta ljuder i 1890-talets litteratur. Längre fram skall vi se hur denna treklang också stäms upp i utställningens arkitektur.

Inviigningsdagen avslutades med en festsupé på slottet för omkring 800 personer. Man skålade för utställningens välgång, för de kungliga familjerna och utställningens generalkommissarie, överståthållaren Gustaf Tamm, och för de olika kommittéerna som arbetat med utställningen. Kungen avslutade med ett hyllningstal till Sven Hedin, som just kommit hem från en forskningsresa "full av besvärigheter och fara, men med ett lyckligt resultat, riktadt med skatter af vetande". Några veckor tidigare hade Fridtjof Nansen besökt Stockholm på sitt triumftåg genom

Entrébyggnaden med det halvt uppförda Nordiska museet. Museet fick en tillbyggnad i söder, ritad av Agi Lindegren. Foto Axel Lindahl.

Europa, och kungen menade att man nu på samma sätt borde hylla Hedin. Så skedde också genom ett ljudligt "leve Sven Hedin".

Denna episod ger en god bild av stämningar som hörde utställningen till. Invigningsdagen blev en manifestation av den oscariska tidens attribut, rik på festtal, flaggor, folksånger, saluter och hurrarop.

Dagen för utställningens öppnande publicerade flera tidningar artiklar om hur man mer allmänt uppfattade utställningens syften och betydelse för landets utveckling. Perspektiven skiftade något med den ideologiska utgångspunkten, men det rädde ändå stor enighet om utställningens storslagenhet. Genom en jämförelse av den förestående utställningen och den första skandinaviska industriexpositionen, som anordnats i Kungsträdgården 1866, sökte man illustrera den utveckling som Sverige genomgått

under mellantiden. Aftonbladet framhöll att dess omfattning åskådliggjordes redan av utställningsområdenas vidd; 1866 rymdes

bilden af de tre nordiska folkens materiella och andliga lif [...] på ett område, föga större än det som på 1897 års utställning upptages af en enda byggnad, industrihallen.

I Nya Dagligt Allehanda fann man jämförelsen mellan 1866 och 1897 års Sverigebilder illustrera en närmast svindlande utveckling:

kastar man blicken utöfver hvad vår materiella kultur uträttat sedan dess, så ter sig likväl 1866 endast såsom den jämförelsevis obetydliga utgångspunkten för de mest storartade och delvis i högsta grad märkliga framsteg på nästan alla områden.

Också i Socialdemokraten uppehöll man sig vid de "jättesteg", som Sverige tagit under de senaste trettio åren.

Man skilde sig dock något åt i beskrivningarna av utvecklingens drivkrafter. Så fäste exempelvis Nya Dagligt Allehanda stor vikt vid att framstegen ägt rum under Oscar II:s beskydd, medan i första hand Socialdemokraten, men i viss mån också Aftonbladet, framhöll den förändrade karaktär som arbetet erhållit genom "stordriften". Härigenom, påpekade man, har också vetenskap och teknik kommit att spela en allt större roll i arbetsprocessen:

Utställningen är ett vittnesbörd om, hvad armens och hjärnans arbetare mäktat åstadkomma, ett vittnesbörd om att denna storartade materiella odling, vuxen i hägn af modern vetenskap och teknik, är arbetets och åter arbetets verk.

Den pampiga Industrihallen, ritad av Ferdinand Boberg och Fredrik Lilljekvist och uppförd i trä av firma Jakobson & Eriksson i Umeå. De fyra minareterna med sina balkonger och sammanbindande broar var populära utsiktsplatser ett 50-tal meter upp i luften. Flaggstången på mittkuppen nådde nästan den dubbla höjden. Minareterna var målade i vitt och rött. Foto i Stockholms Stadsmuseum.

"Detta mötes afsigt och mål är en fri och fredlig täflan på arbetets stora idrottsfält", löd en vändning i kungens invigningstal, och tidningsartiklarna är rika på liknande formuleringar. Dessa återkommande metaforer skulle kunna beskrivas som utställningens, eller snarare "utställningsspråkets" retoriska refränger. Ofta beskriver de en kampsituation och ett utvecklingsperspektiv, och faller därmed in i tidens dominerande framstegsideologi, som fått sin prägel av såväl den liberala konkurrenstanken som de naturvetenskapliga utvecklingsteorierna, men vars viktigaste källa var

den optimism som bars upp av den konkreta industriella utvecklingen. Till detta förs i utställningstexterna, som i kungens invigningstal, ofta det nordiska, och med dess mytologi låter attribut som "manlig" och "modfyllt" sig väl förena, liksom den idrottsmetafor, som kom till användning i både kungens tal och Socialdemokratens beskrivning: Utställningen är en "täflan" i "fredens idrotter", den har samlat "nationernas kraft på de fredliga bragdernas täflingsfält".

UTSTÄLLNINGSFÄLTET

Utställningsfältets dominerande byggnad, industrihallen, uppfördes efter ritningar av arkitekterna Ferdinand Boberg och Fredrik Lilljekvist. Byggnadsarbetet, som utfördes av firman Jakobson & Eriksson från Umeå, påbörjades i april 1896. Hallen uppfördes huvudsakligen i trä och omfattade i färdigt skick 16 820 kvm – i höjden sträckte sig de fyra minareter som omgav den stora mittkupolen ett femtiotal meter, och det hela kröntes av en flaggstång som nådde nära den dubbla höjden över markytan – och ofta framhölls att den var den största träbyggnad som någonsin konstruerats, och att detta manifesterade Sveriges framskjutna position inom trävaruindustrin.

Om industrihallens lyckade yttre var enigheten stor. Vad gällde dess inre, menade Folcker att den också i detta avseende var en "genialiskt uttänkt utställningsbyggnad". Dock kunde den brokighet som mångfalden av föremål skapade förta något av helhetsintrycket. Det gällde särskilt den svenska avdelningen, menade Folcker, som han fann underlägsen både den danska och den norska som samlad bild betraktad.

Om den svenska avdelningen kunde ge ett något överlastat intryck, rönt emellertid flera av dess montrar stor uppskattning betraktade var för sig. Särskilt beröm fick Skultuna aktiebolag, vars monter utförts i glänsande koppar och mässing av ståletsaren Hjalmar Norrström. Stort intresse visades också den omfattande monter, i vilken Aktiebolaget Gellivare malmfält och Luosavaara-Kiirunavaara presenterade den norrländska gruvbrytningen. Där kunde man bl.a. se en geologisk gipsmodell av malmberget i Gällivare, och kartor, tabeller och fotografier som beskrev trakten kring gruvan och det arbete som utfördes där.

I Bolinders mekaniska verkstads mycket uppmärksammade

Kosta Glasbruk

har å Utställningen erhållit högsta belöningen

Guldmedalj.

Bruket har egna Utställningslokaler och Lagermagasin:

i **Stockholm: Birger Jarls gatan 19** (Stureplan),

i **Göteborg: Södra Hamngatan 2** (midt emot Grand Hôtel Haglund),

i **Malmö: Stortorget 3** (invid Kramers hotell) samt

i **Vexjö: hörnhuset invid Stadshotellet.**

Allmänheten torde godhetsfullt observera adressen i Stockholm för att undvika förväxling med den å Regeringsgatan belägna bosättningsaffären, som fortfarande och mot vår protest begagnar sig af vårt namn ehuru Kosta Glasbruk med den icke har någon som helst affärsförbindelse.

Kosta i September 1897.

Aktiebolaget Kosta Glasbruk.

Det pågick en ständig jurybedömning av de produkter som visades och medaljer och belöningar delades ut, vilket flitigt användes i företagets annonsering.

utställningsmonter visades bl.a. en stor spis avsedd för restaurangkök. Exemplar av denna spis användes i några av utställningens restauranger, och den hade också levererats till Operakällaren och Hotel Rydberg. Bolinders ställde dessutom ut en samling gjutna figurer, däribland en byst av Oscar II, och där fanns också en stor samling utställningsmedaljer som firman erhållit på tidigare utställningar, vilket väl belyser den betydelse som tillmättes de prisbedömningar som gjordes av de utställda föremålen.

Särskilt attraktiva för den köplystna delen av utställningsbesökarna var glasbrukens montrar, av vilka inte minst Kostas och Reijmyres produkter ådrog sig många beundrande blickar. Dessamma gällde i viss mån även Gustafsbergs och Rörstrands utställningar, även om prislapparna på flera av pjäserna betydligt inskränkte antalet tänkbara köpare.

I industrihallen fanns även en monter som visade Aktiebolaget Telefonfabrikens produkter, däribland ett växelbord med den dittills oanade kapaciteten att sköta 20 000 abonnenters samtal. Och detta var som sig bör, då Stockholm vid 1890-talets mitt var världens telefontätaste stad.

På utställningen kunde man se flera exempel på en i både stort och smått långt driven figurativ och rekonstruerande utställningsteknik. I industrihallen fanns den bl.a. representerad i Militärekiperingsaktiebolagets utställning, som av Hasselgren

bedömdes som ”en af de vackraste och effektfullaste i den svenska afdelningen”. I ett uppfört sceneri ur det militära livet i fält visades uniformer, tält och andra utrustningsdetaljer mot bakgrund av ett svenskt landskap, och figurerna var ”så lifslevande framställda [...] att man knappast vill tro att det är blott en afbildning”.

Industrihallen visade upp en skiftesrik sammanställning av stort och smått – ”från spetsar och broderier till tjärdoftande tågvirke och bastanta telefonkablar” – i vilken det alldagliga bröts mot det storslagna och det luxuösa; däremellan trängdes det nymodiga och det spektakulära. Där fanns detaljer ur det vardagliga liv som de flesta kände – rakknivar, knappar, kaffe, snusdosor, cigarrer, punschdrycker och brännvin – men där fanns också påkostade rumsinteriörer och möbelarrangemang för de få. Till detta kom också kuriositeter, som Leonard Svenssons ”rockafdragningsapparat”, eller den självspelande orgel som Kristinehamns orgelfabrik ställde ut. Det nöjsamma förstärktes av den i första hand nationella inramning, som såväl utställningen i sin helhet som de enskilda avdelningarna getts. Industrihallens inre var således prytt av dekorationer av olika slag, och i flera montrar uppträdde personalen iförda folkdräkter.

I industrihallen var också samtidens vetenskap på sätt och vis en attraktion. Så rönt exempelvis en utställning av konserver särskild uppmärksamhet, då den kunde visa en slags koppardosa fylld med konserverad nässelkål, som Andrée använde på sin ballongfärd. Detta är ett, om än något kuriöst, exempel på med vilket intresse man följde särskilt de forskningsresandes öden. Deras resor omgavs av ett tidstypiskt nationellt svärmeri som också hörde själva utställningen till. Detta bidrog även till att göra den norska avdelningens Nansenutställning till en av industrihallens mest besökta.

Låt oss avsluta vår kringvandring i industrihallen med en hissfärd upp till den utsiktsplats som anordnats genom broar mellan minareterna och den stora mittkupolen. Därifrån kunde utställningsbesökaren från närmare femtio meters höjd betrakta utställningsfältet och dess omgivningar i fågelperspektiv. Platåns och broarnas räcken fylldes under sommaren av namn, små verser och meddelanden. Stockholmstidningens referent noterade vid sitt besök i industrihallens höjder särskilt ett meddelande, som dock inte var ensamt i sitt slag:

Jag skäms att sätta ut namnet, men där uppe på minareten står det i sin fullaste glans, lika oförblommeradt som en annan inskription: "Vill du blifva Annas vän, gå till – gatan 10 uti källaren".

Vi får antaga att det var av diskretionsskäl som signaturen Don Basuno valde att inte skriva ut den fullständiga adressen. Men industrihallens övre regioner blev också en plats för mer legitima kärleksmöten, som när en "handlande N." och dennes tillkommande växlade ringar i ett av minareternas torn.

De större byggnader som vid sidan av industrihallen dominerade utställningsfältet var konsthallen, maskinhallen, fiskerihallen och Nordiska museet med de tillbyggnader, som gjorts särskilt för utställningen.

Maskinhallen ritades av Ferdinand Boberg. Att gränserna för vilka utställningsföremål som skulle placeras i de olika hallarna var något diffusa framgick av att utställningsbesökarna där kunde möta montrar med liknande innehåll som i industrihallen. Men en tyngdpunkt låg ändå på den mekaniska verkstadsindustrin; den största enskilda avdelningen var J. & C. G. Bolinders mekaniska verkstads aktiebolags utställning. Och hallens atmosfär fick också sin särskilda både visuella och ljudmässiga prägel av alla de maskiner som var igång.

Men där fanns också andra inslag, som den stora bryggeriutställningen strax innanför entrén, och de många arbeten som vagn- och sadelmakare visade upp. De direkta nyheter som presenterades i maskinhallen var relativt få. Ett undantag som de insatta omfattade med stort intresse var emellertid en s.k. färskbrytningsmaskin, vilken ansågs kunna förbättra järnets kvalitet, som Ljusne mekaniska verkstad visade på sin utställning. En annan maskin, som inte endast fackmännen dröjde vid, pressade utställnings- och jubileumsmedaljer ur metall, som sedan såldes i rikligt antal.

Liksom i industrihallen fanns också tidens utveckling i kommunikativt hänseende rikt representerad i maskinhallen, särskilt genom utställningar av lokomotiv, velocipeder och telefonapparater. Bland velocipedfabrikerna märktes bl.a. Per Froms, som grundad 1883 var landets första firma av sitt slag. Framför Anton Wiklunds velocipedfabriks stora utställningsarrangemang av roterande velocipedhjul, visades ett urval av de olika modeller som fanns att tillgå. Telefonapparater av olika slag, och även

*Firma Per From, grundad 1883,
var Sveriges första velocipedfab-
rik och fick som synes enda Guld-
medalj för velocipeder.*

Enda Guldmedalj

OBS.!
B'går
Priskurant!
"för utmärkta Velocipeder"
tillerkändes
PER FROM,
26 Mäster Samuelsgatan 26, Stockholm.

telegrafer, kunde framförallt beskådas på Aktiebolaget L. M. Ericsson & C:s stora utställning.

Mycket utrymme i maskinhallen var också ägnat åt elektriciteten. Särskilt omfattande var den gemensamma utställningen för Allmänna svenska elektriska aktiebolaget och Aktiebolaget de Laval's ångturbin, som också tjänstgjorde som en av flera kraftstationer för utställningens elektricitetsförsörjning, och många brukade varje afton samlas där för att uppleva hur maskinerna sattes i rörelse för att förmedla energi till utställningens belysningsanordningar. Firman Luth & Roséns elektriska aktiebolag bidrog också till att illustrera de möjligheter som elektriciteten skapade genom att i närheten av Bobergs s.k. Sagogrotta visa en elektrisk båt. Den föranledde Hasselgren att uttrycka förhoppningar om en framtid, som kunde utnyttja elektricitetens fördelar i än större utsträckning:

Den lilla farkosten, som rymmer 20 passagerare, är i alla detaljer synnerligen tilltalande, och man kan endast önska att den tid snart måtte komma, då elektriciteten har utträngt ångan med alla dess åtföljande obehag af värme, rök, lukt och dam såsom drifkraft för åtminstone mindre båtar, t.ex. för våra ångslupar. Vi komma väl därhän en dag – att saken icke är omöjlig se vi här, och det hela reducerar sig ju egentligen till en kostnadsfråga.

I maskinhallens direkta närhet låg konsthallen, också den en skapelse av Ferdinand Bobergs arkitektoniska snille. Den var utförd helt i vitt, och detta tillsammans med byggnadens formspråk fick säkert den bereste utställningsbesökaren att i minnet söka sig åter till "den vita staden", dvs. den utställningsstad som uppförts i Chicago 1893. (Vid Stockholmsutställningen 1909 blommade denna inspiration ut för fullt, då Boberg ritade en utställningsstad helt i vitt.)

Det nära grannskapet mellan de sköna konsterna och industrins frustande maskineri – som en brygga mellan de båda löpte den på utställningen så rikt representerade konstindustrin – var en sammanställning av stort illustrativt värde. Konsten tillmättes stor betydelse som de industriella produkternas förskönare, och omvänt blev förespråkarna för den s.k. nyttokonsten allt fler. Och när det kom till bedömningen av en nations civilisatoriska läge skulle både konsten och industrin vägas in.

Utanför konsthallen möttes besökaren av en ryttarstaty föreställande Karl X Gustaf, och väl i dess inre väntade den dittills största icke permanenta konstutställning av internationell omfattning som visats i Sverige. Konstutställningen skilde sig från utställningen i övrigt just genom den internationella prägeln.

Industrihallens inre var ett myller av utställningsarrangemang och produkter. Foto Axel Lindahl.

Utanför maskinhallen ligger ångaren Södra Sverige, som 1895 gått på grund och sjunkit på 56 meters djup i Stockholms skärgård. Med hjälp av "den Wallerska tuben" kunde dykare sänkas ned och t.o.m. arbeta vid elektriskt ljus med att fästa bärgningskättingar vid skrovet. Bärgningen presenterades som exempel på mycket framstående svensk ingenjörskonst. Foto Anton Blomberg.

Bland organisatörerna fanns representanter för både akademisterna och opponenter, och flera av dem deltog också själva i utställningen, som Oscar Björck och Richard Bergh, och konstavdelningens ordförande prins Eugen. Även juryarbetet hade ordnats på så vis att båda gruppernas intressen skulle tillgodoses.

Det råder ingen tvekan om att utställningens konstavdelning var mycket betydande, och då särskilt dess svenska avdelning. Där hängde verk av Ernst Josephson, Bruno Liljefors, Anders Zorn, Karl Nordström, Carl Larsson och många andra både i sin samtid och av eftervärlden djupt uppskattade svenska målare. Övriga Norden representerades av bl.a. Erik Werenskiöld, Michael Ancher och Peter Severin Krøyer, och på den internationella avdelningen visades bl.a. Ilja Repins pråmdragare och några figurer i gips av Auguste Rodin.

Arkitekterna bakom den rödstrukna Fiskerihallen och Nor-

Utställningen

Lördagen den 19 Juni 1897.

Öppen kl. 10 f. m.—11,30 e. m.

Entré: **1 krona.** Barn under 12 år: **50 öre.**

OBS! Utställningshallarna öppna kl. 10 f. m.—9 e. m.
(Maskinhallen kl. 10 f. m.—11 e. m.)

**INDUSTRIHALLEN.
KONSTHALLEN.
MASKINHALLEN.
GAMLA STOCKHOLM.
BIOLOGISKA MUSEET.**

Undervisning. Slöjd. • Kemisk-Teknisk Utställning.

Armén och Flottan.

Fiskerihallarna.

Teater- och Musikutställning. ==

== Sport- och Turistutställning.

SAGOGROTTAN.

Camera Obscura. • Kinematografen. • Bibliskt galleri.

DAGS-PROGRAM:

Kl. 3,30—4,30 e. m. Promenadkonsert vid Nordiska Museet.

Kl. 12—8 e. m. De elektriska hissarna i Industrihallens minareter.

Kl. 10 f. m.—10 e. m. Elektrisk luftbana öfver Brunnsviken.

Kl. 10 f. m.—9 e. m. Ångfartyget Södra Sverige förevisas.

Stenkolsgruffan i Skanska Storindustriens Utställning.

Kl. 12—10 e. m. Experiment med Röntgenstrålar.

Kl. 7—8,30 e. m. Bellmanskörens konsert i Teater- och Konserthallen.

Kl. 7,30 e. m. Föreläsning på Lustiga Teatern (Gamla Stockholm).

Kl. 8 e. m. Föreläsning på Bollhusteatern (Gamla Stockholm).

OBS! — Middags- och Afton-Konserter — OBS!

vid alla Restauranter.

750-1000. 100000. 100000. 100000. 100000.

*Praktiskt taget varje dag var
fylld av olika programaktiviteter.
Affisch i Kungl. biblioteket.*

Hos Alessandro Moretti kunde man få sin egen lilla porträttbyst skulpterad. Foto Anton Blomberg i Stockholms Stadsmuseum.

diska museets tillbyggnader var Eugen Thorburn och Agi Lindgren. Tillsammans med de övriga byggnaderna av större omfattning formade de det mest iögonenfallande uttrycket för utställningens dominerande eklektiska stildrag, som i Bobergs bidrag också kom till samlat uttryck i en persons verk. Arkitekturen, dekorationerna, talen, besökarna, de utställda föremålen – allt bidrog till en säregen blandning av det ytligt betraktat motsägelsefulla; fantasteri och vetenskaplig rationalitet, nationalism och internationalism, orientaliskt och nordiskt ingick förening i en samlad bild, som under dessa sommarmånader hölls fram i lika mån för hantverkare och kungar, farbricksarbetare och grosshandlare, skolelever och regeringsledamöter.

I denna sammansatta bild möttes också historia och samtid. Vid flera internationella utställningar uppfördes rekonstruktioner av historiska miljöer. I den samtidigt pågående Brysselutställ-

ningen ingick en avdelning kallad Gamla Bryssel, och vid en tidigare utställning i Belgien 1894 hade delar av det gamla Antwerpen tillfälligt fått nytt liv. Enligt samtida bedömare hade sådana historiska avdelningar blivit oundgängliga inslag på utställningsfälten.

Den historiska rekonstruktion som uppfördes till utställningen 1897, kallad Gamla Stockholm, bestod av en medeltida interiör i förminskad skala med slottet Tre kronor som huvudnummer. Dess arkitekt och idégivare var Fredrik Lilljekvist. Gamla Stockholm blev, sedan det öppnats något senare än utställningen i övrigt, omgående en av de populäraste tillflyktsorterna för besökarna. Flera av byggnadernas imiterade sten- och tegelfasader bestod av trästommar som täckts med gips, och den illusoriska verkan framhölls av flera som mycket god. Intrycket förstärktes ytterligare av att Gamla Stockholm befolkats av knektar, hand-

Bibliska galleriet visade scenerier i Hazelii anda. Teckning av P. Hedman i Svenska Hem 1897.

lare, musikanter och andra i tidsenliga dräkter. Och i gränderna låg hantverksbodan och näringsställen inrymda, som åtminstone i någon mån sökte följa medeltida sed.

I denna artificiella miljö fanns också en rad andra arrangemang för den nöjeslystne. På Bollhusteatern gavs akrobat- och musikuppträdanden, och på "Then lustige theatern" spelades stycken av bl.a. Molière. Teatrarna leddes av Emil Grandinson, och denne stod också bakom de så populära iscensättningarna av knektslagsmål och enleveringar, som varje kväll uppfördes på Stortorget inför stor publik. Dessa skådespel hade en så realistisk verkan att det t.o.m. inträffade att förbipasserande försökte skilja slagskämparna åt. Om en sådan händelse berättade Aftonbladet:

I onsdags afton, då "stora grälet" var på Stortorget i Gamla Stockholm, befann sig bland åskådarna en rättskaffens landtman, som partout ville afstyra det fingerade slagsmålet. "Ser I inte, att de la blifvit osams?" utbrast mannen; "en ska väl för tusan skilja dem åt". Det var endast med stor svårighet man lyckades öfvertyga denna fridens man om, att slagsmålet hörde till pjesen.

I Gamla Stockholm gavs också vetenskapens och teknikens landvinningar utrymme genom en presentation i förlustelsens form av några av tidens mest betydelsefulla nyheter. För tjugofem öre kunde publiken få se en hand eller portmonnä genomlysta och avslöjade på sitt inre; en föreställning som för den oinvidde måste ha närmat sig det mirakulösa. Men ovissheten skingrades då besökarna fick "en populär förklaring öfver Röntgenstrålarnas natur och egenskaper". Detta exemplifierar en populärvetenskaplig strävan, som utgjorde en viktig del i den övergripande utställningsideologin. Röntgenstrålarnas medicinska nytta fick också vid flera tillfällen oväntad belysning:

Så t.ex. blef härom dagen en man, som för 27 år sedan fått ett lillfinger afskjutet, helt öfverraskad att i samma hand få se 9 hagel, hvilka han ej haft en aning om.

Förutom inom medicinen visste Hasselgren att berätta att röntgenstrålarna också kom till användning i tullens arbete.

Också de vid ett första påseende så märkliga rörliga bilder, som firman Numa Peterson visade i Gamla Stockholm, avmystifierades av flera skribenter genom en redogörelse för hur det hela var möjligt. Men likafullt omnämndes Lumières kinematograf

*Dansken Lauritz Johansen
anordnade ballonguppstigningar
från planen framför Industrihal-
len. Publiken lyckönskade bal-
longfarna med viftningar och
hurrarop. Det var samma som-
mar som Andréés nordpolsfärd.
Foto Axel Lindahls ateljé.*

ofta med epitet som "nutidens underverk". Hasselgrens kommentar illustrerar detta väl: "Sådana underliga 'synvillor' stöta på trolleri, men äro i själfva verket den naturligaste sak i världen." De bilder som visades i denna biografialong var av mycket skiftande innehåll. Några sekvenser visades från utställningens invigning, på en annan remsa uppfördes rysk folkdans. Till de mest uppskattade scenerna hörde, enligt samtida vittnesmål, några simmare som for upp ur vattnet med en vådlig baklänges-volt och landade på en trampolin. "Publiken kiknar af skratt", skrev Hasselgren, och förklarade sedan hur det till synes omöjliga var möjligt.

Det var inte endast inom Gamla Stockholms broar som utställningsfältet också var ett nöjesfält. En särskilt populär attraktion, inte minst bland barnen, var Ferdinand Bobergs Sagogrotta. I små båtar med dalkullor vid årorna fördes besökarna in i ett trolskt dunkel, som stundom lystes upp av ljus- och färgeffekter som spelade mot de stanniolkädda valvväggarna. Många åskådare samlade också de ballonguppstigningar, som dansken Lauritz Johansen företog från planen framför industrihallen. Välbesökta var också de s.k. marinskådespelen, där flottan demonstrerade sina färdigheter i iscensatta sjöstrider. Sådana föreställningar hade även arrangerats på tidigare utställningar, bl.a. i Berlin 1896.

Under kvällarna fick folklivet och underhållningen sin särskilda inramning av det elektriska ljuset. Från toppen av det nära fyrtio meter höga ljus i tegel, som Liljeholmens stearinfabrik rest, och Nordiska museets torn, spred elektriska lågor sitt sken. Från stranden kunde man betrakta en "eldfontäns" fyrverkeri; vattenkaskader kastades upp mot kvällshimlen, effektfullt belysta av skiftande färgnyanser. Med början i augusti anordnades på lördagarna särskilda illuminationsaftnar, då ända upp till 10 000 kulörta lyktor lyste upp områdets promenadstråk.

Självva ljuset var en fest, som vittnar om vilken omvälvning elektriciteten verkligen innebar då den kunde brukas i större skala. Med det elektriska ljuset ställdes det mänskliga livets rytm helt om; dygnet blev längre, så också utställningsdagen. Förutom de direkt praktiska konsekvenserna av de nya belysningsmöjligheterna, följde av det elektriska ljuset också att den redan så hyllade tekniken och vetenskapen ytterligare befäste sin position som människans lyckobringare. Ljuset har ju genom historien varit den ständigt återkommande metaforen för det mänskliga förnuftet och dess erövringar, och nu hade detta förnuft materialiserat sin egen symbol och fört den ner från den avlägsna himlen till människans jordiska boningar.

NÅGRA UTSTÄLLNINGSBESÖKARE

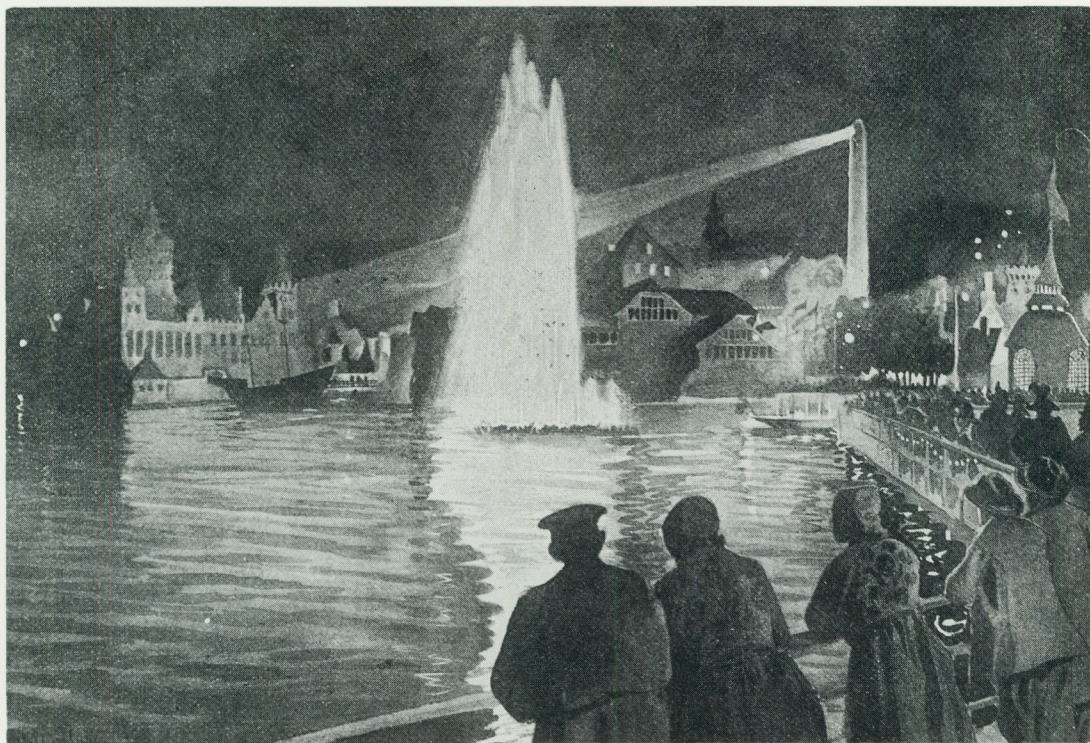
Bland de närmare 1,5 milj. besökarna på utställningsfältet under sommaren 1897 fanns de flesta av samhällets skikt representerade. I de lokala utställningskommittéernas förberedelsearbete ingick insamlande av medel, för att göra det möjligt för grupper

som ej själva kunde bekosta en resa till Stockholm att besöka utställningen. För detta ändamål inrättades särskilda stipendier "för skicklige arbetares besök å utställningen". Lokalkommittéerna annonserade om stipendierna i ortspressen, och fördelade dem sedan bland de sökande. Särskild hänsyn skulle därvidlag tas till det egna områdets industriella profil.

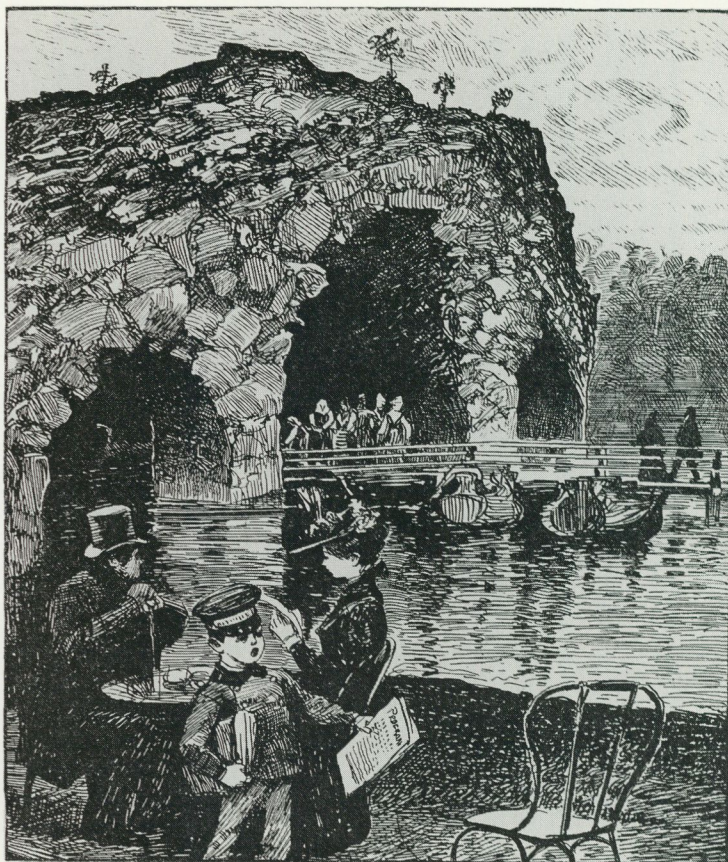
En rad Stockholmsfirmor bjöd också sina anställda på en dags utställningsbesök, och för grupper av arbetare reducerades inträdespriserna. Bakom detta låg föreställningen om utställningens fostrande och bildande värde. Man ansåg att en inblick i den industriella utvecklingens läge skulle ge kunskaper, som sedan kunde omsättas i det dagliga arbetet. Detta studiesyfte låg också till grund för de många skolresor som företogs till Stockholm denna sommar.

Denna strävan att få samhällets bredare lager intresserade kom

Det elektriska ljuset var en fest som aldrig förr under utställningsåret. Från Liljeholmens 40 meter höga ljus strålar det över Gamla Stockholm och från en "eldfontän" kastas vattenkaskader belysta i olika färger upp mot natthimlen. Lavyr av Axel Sjöberg för Ny Illustrerad Tidning.

I sagogrottan fördes besökaren med båtar in i ett trolskt dunkel där ljus- och färgspel på stanniolklädda väggar var en av huvudattraktionerna. Teckning av P. Hedman i Svenska Hem.

En av de många affischerna till 1897 års utställning. Härolden, som i sin klädsel speglar 90-talets historiska intresse, avspeglar sig mot Industrihallens konturer. Stockholms Stadsmuseum.

också till uttryck i de folktåg som förde människor till utställningsstaden. Med dessa tåg kom besökare från många orter, och ibland möttes de på stationen av stora folksamlingar som under ljudligt bifall hälsade de resande. Där stod också några ledsagare och väntade, som utställningsorganisationen anställt för att visa dem till rätta.

Särskilt med tanke på de mindre bemedlade hade ett s.k. folkkök inrättats på utställningen, där en middag bestående av soppa och köttträtt kunde inmundigas till en kostnad av fyrtio öre. Folkköket blev dock mycket populärt bland utställningsbesökarna i allmänhet, och vissa dagar ringlade långa köer utanför dess entré. Vid flera tillfällen hände det att väntan blev så lång

INDUSTRIHALLEN

ALLMÄNNA
KONST- OCH INDUSTRI
UTSTÄLLNINGEN
i STOCKHOLM
1897.

att äldre personer, när de äntligen kommit in i matsalen, svimmade af trötthet, efter att i timtal ha hungriga stått i kö i solgasset.

En inblick i den industriella utvecklingens nuläge skulle ge kunskaper som kunde omsättas i det dagliga arbetet, ansåg man. Från landets alla hörn arrangerades särskilda s.k. folktåg och besökarna välkomnades vid ankomsten av någon av utställningens kommitterade. Här är det generalkommissarien, överståthållaren Gustaf Tamm. Teckning av Edvard Forsström i Söndags-Nisse Camera Obscura. Stockholms Stadsmuseum.

Bland utställningens många utländska besökare väckte utan tvekan kung Chulalongkorn av Siam störst uppmärksamhet, som vid sin ankomst till Stockholm möttes av en skinande julisol och den sedvanliga oscariska arsenalen av paradmarscher, kanonskott och högtidsklädda människoled. Somliga betraktade den siamesiske kungens visit i ett tidstypiskt utvecklingsperspektiv, och menade att det var väl att denne "hedning" besökte Sverige, för kanske skulle landets mildare seder ge intryck i välgörande riktning.

FOLKTÅG

 till
Stockholms-
 Utställningen
 med Utställningens Extratåg N:o

Stockholm.

 1,000 platser.

**Pris
för biljett.**

kr.

**Pris
för biljett.**

Biljetten berättigar innehafvaren till:

1. Jernvägresa till Stockholm.
2. Inträde till Konst- och Industriutställningen.
3. Utställningens illustrerade "Vägvisare".
4. Inträde till Biologiska museet.
5. Inträde i Turist- och Sport-Utställningen.
6. Inträde i Teater- och Musik-Utställningen.
7. Middag i Folkköket.
8. Besök i Gamla Stockholm.
9. Batfärd i Sagogrottan.
10. Inträde i Bibliskt Galleri.
11. Återresa hem.

**Pris
för biljett.**

kr.

**Pris
för biljett.**

Tåget afgår från _____ dagen den _____ och återkommer dit _____ dagen den _____

Nattåg tur och retur. ~~~ Inga utgifter för bostad i Stockholm.

Passagerare upptagas vid ofvannamnda stationer.

Biljetter försäljas i _____ hos _____

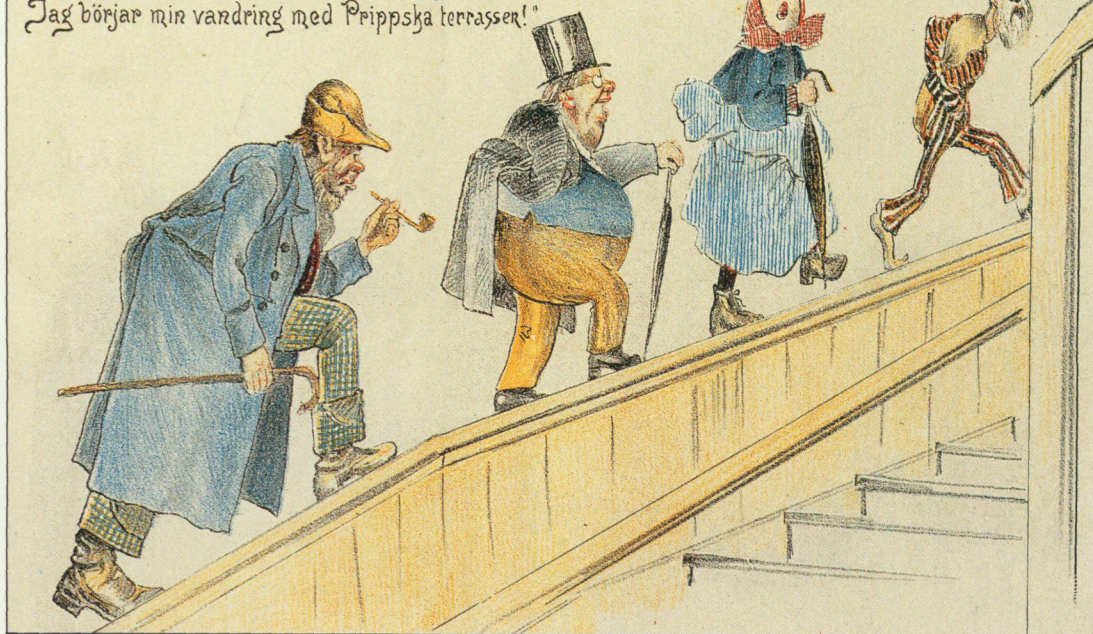
där ock nödiga upplysningar lemnas.

Tidtabell för Utställningens Folktåg N:o

Tur.			Retur.		
Den	afgår från	kl.	Den	afgår från	kl.
				ank. till	
ank. till Stockholm					

Affisch för Folktågen. Kungl. biblioteket.

På utställningsfältet sken sommarsoln het
 när Malte sitt första besök mände göra
 Frå kinderna lackade svetten, men det
 hans lugn och hans glada humör ej fick störa
 Han tänkte: "Man muss sich verbluffen nicht lassen.....
 Jag börjar min vandring med Prippska terrassen!"

"Ur öl-ländingens Herr Malte Humleknopps sommarbesök å Prippska Terrassen", som låg i Nordiska museets tillfälliga tillbyggnad. Teckning Albert Engström, text sign. A. J-N. Nordiska museets bibliotek. Foto Birgit Brånvall.

I Gamla Stockholm visade firma Numa Peterson rörliga bilder. Lumières kinematograf omnämndes som "nutidens underverk" och man körde t.o.m. filmer baklänges för att roa publiken. Skämtfilmer var populära. Nordiska museets arkiv. Foto Birgit Brånvall.

AVSLUTNINGEN

Söndagen den tredje oktober slöt många upp, trotsande den kyliga höstluften för en sista dag på utställningen. Stängningen av hallarna var planerad till klockan fem på eftermiddagen, och den officiella avslutningen förrättade Gustaf Tamm från industrihallens läktare. Slutorden i hans tal lød: "Härmed vare 1897 års utställning avslutad! Låtom oss alla förena oss i den sedvanliga önsknigen: Gud bevar konungen och fäderneslandet!" Så ljud fanfarer, saluter och hurrarop ännu en gång över utställningsfältet.

Sedan utställningens ceremoniella ram på detta sätt slutits bröt plötsligt stor oordning ut. På jakt efter minnen tog publiken för sig av lämpliga föremål. Lyktor som använts vid illuminationsaftnarna plockades ner från träden, restaurangernas serviser hade strykande åtgång – några lokaler tvingades t.o.m. stänga av detta skäl – och flera montrar plundrades på sitt innehåll. Detta ögonblick av yra – ett karnevalslikt uppträde *vid sidan om* det officiella och ceremoniösa – var beklagligt, menade många, men kunde delvis förklaras av att vaktmanskapet inte omgående ingripit. Vidare antogs många ha dragits med av stundens rus i en tillfällig dionysisk feststämning. Det hela slutade med att flera personer anhölls för stöld.

Men få lät avslutningsdagens upptåg grumla slutomdömet. Utställningen hade verkligen blivit den fest som man hoppats på. Den hade, enligt tidningarnas slutkommentarer, väl illustrerat landets utveckling inom konst och industri, och denna bild gav fog för en ljus framtidssyn. "Och måhända ligger vår utställnings främsta betydelse däri, att den väckt folkets själfkänsla och tro på sin kraft", skrev exempelvis Stockholmstidningen. Och detta var säkert riktigt – utställningen bidrog till att ge ytterligare glöd åt en redan dominerande entusiasm inför den industriella utvecklingen. Stockholmsutställningen kunde också räkna in ett förhållandevis gott ekonomiskt resultat, vilket inte varit alla föregångare förunnat.

I slutet av september firades kungens tjugofemåriga regeringsjubileum, som också anförts som skäl till att anordna utställningen. I viss mån hamnade dock utställningen i sitt slutskede något i skuggan av jubileet, som på nytt gav anledning åt tidsenliga manifestationer i form av fackeltåg, utländska hovbesök, studentuppvaktningar, banketter m.m.

KULTURENS OLYMPISKA SPEL

Stockholmsutställningen 1897 måste givetvis betraktas mot bakgrund av de internationella utställningar som med början i London 1851 anordnades i en rad europeiska och amerikanska metropoler under 1800-talets andra hälft. Utställningen var följaktligen till stora delar ett uttryck för samma grundläggande ideologi och allmänna strävanden som inspirerat förebilderna i exempelvis London, Paris och Chicago. De var alla ett forum för en kamp de

Den 3 oktober stängdes utställningens portar och den hade då besökts av 1,2 miljoner besökare på fyra och en halv månad. I april 1898 hade rivningen av Industrihallen kommit så här långt. Foto i Stockholms Stadsmuseum.

deltagande nationerna emellan om vetenskaplig, teknisk och industriell dominans, i vilket det gällde att visa sig stå så högt som möjligt på den civilisationens skala, som enligt tidens uppfattning delade in de olika nationerna allt efter deras grad av framsteg.

I ett inhemskt perspektiv kan utställningsåret 1897 med visst fog sägas markera den oscarianska erans höjdpunkt, men det var också fyllt av tecken på att ett nytt skede redan var på väg att bryta in. Inte minst gav utställningen en aning om framtiden i kommunikativt hänseende. Där visades redan välkända transportmedel som järnvägen, men också modernare påfund; så minns exempelvis en besökare att han under utställningssommaren "åkte i en automobil" för första gången. Och i det ovanstående har vi bl.a. stött på telefoner, velocipeder och rörliga bilder. Till sammanhanget hör också den alltmer utbredda reklamavandningen, som ju själva utställningsidén i sig i viss mån var ett

uttryck för. Vi lever i "annonseringens och reklamens" tidevarv, framhöll Aftonbladet i en kritik av organisationens arbete med att göra utställningen bekant utomlands. De många utländska gäster som kom till Stockholm vittnade också om att kommunikationerna gjort världen mindre.

1800-talets utställningar var överhuvudtaget folkmöten av en omfattning, som tidigare endast överträffats, och då med betydligt dystrare förtecken, på slagfälten. Men utställningsfältets karaktär av mötesplats täcker in fler aspekter; där ställdes exempelvis det förflutna och framtiden ansikte mot ansikte. Vidare var utställningen en träffpunkt där kunskaper demonstrerades, diskuterades, utbyttes, prövades och försåldes – och då avser jag inte endast utställningsmontrarnas innehåll, utan även de många kongresser o.d. som arrangerades.

Utställningen var också, som tidigare nämnts, ett möte av stor samhällelig och social vidd. Men bakom den bild som hölls fram för besökarna kan ändå en begränsad skara urskiljas. Utställningens organisatörer och initiativtagare utgjordes av representanter för det industrialiserade samhällets nya penningklass; i centralkommittén dominerade titlar som grosshandlare, fabriksidkare, fabriksdisponent och direktör. Det var till stora delar deras utopi som avtäckts på invigningsdagen. På organisations- och symbolplanet gavs de dessutom understöd av kungahuset, vars medlemmar genom ordförandeskap i kommittéer och på annat sätt gav direkt sanktion åt utställningen. Den var i många avseenden ett uttryck för denna konstellations hegemoniska ambitioner.

Utställningar av omväxlande nationell och internationell omfattning organiseras än idag. I skrivandets stund planeras exempelvis en världsutställning i Sevilla 1992. Inhemska efterföljare fick 1897 års utställning bl.a. i Stockholm 1909 och 1930, och i Malmö 1914. Om vi försöker "läsa" dessa väldiga arrangemangs symboliska innebörd ligger en jämförelse med idrottens olympiska spel nära till hands. På det retoriska planet har vi sett hur idrottsmetaforer ofta fick illustrera de strävanden, som utställningen gav uttryck åt. På industrins tävlingsbana spelade också den nationella prestige en avgörande roll. Det gällde att visa upp nationen i så förmånlig dager som möjligt, särskilt för arrangörslandet. Utställningen var ett slags kulturens olympiska spel, och flera gånger sammanföll i själva verket anordnandet av

utställningar och idrottstävlingar. Så anordnades exempelvis Baltiska idrottsspel efter olympisk modell i Malmö under utställningssommaren 1914, och 1900 arrangerades både OS och en världsutställning i Paris, liksom i St. Louis 1904. Det har också hävdats att det var just de stora världsutställningarna under 1800-talets andra hälft, som inspirerade till återupplivandet av den olympiska tanken. Idéhistorikern Henrik Sandblad har bl.a. pekat på invignings- och avslutningsfestligheternas ceremoniella paralleller och den ömsesidiga internationella karaktären.

I den svenska utställningshistorien framstår 1897 års konst- och industriutställning som ett av de verkliga paradnumren. Inför utställningen 1909 blickade man nostalgiskt tillbaka och fann vid en jämförelse det samtida evenemanget en smula torftigt. Med tiden blev också de enskilda företagens paviljonger med åtföljande reklamjippon alltmer dominerande, samtidigt som nöjesarrangemangen bredde ut sig. I detta kan en förskjutning i motiven för anordnandet av utställningar skönjas.

Från början hade trots allt det rent kommersiella syftet varit tvunget att stå tillbaka för de vetenskapliga och tekniska intressen, som främst avsåg att illustrera de framsteg som gjorts på olika områden. Säkert var den tilltagande specialiseringen inte helt oviktig i detta sammanhang, och då även utställningshallarna fick en skarpare kommersiell prägel blev också publiken en annan – ett steg i riktning mot mässans mer begränsade karaktär. Ambitionen att bilda hela samhället och att däri se en långsiktig ekonomisk motivering och investering blev alltmer främmande. Men så har heller aldrig vårt efterkrigssamhälle varit särskilt mycket för 1800-talets strävan efter överblick, helhetssyn och syntesskapande.